

УДК 339.17:633.491(477)

Майн В. В.

Херсонський державний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ КАРТОПЛІ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються особливості формування та функціонування ринку картоплі в Україні. Автором систематизовано принципи формування ринку картоплі, визначено головні проблеми функціонування досліджуваного ринку.

Ключові слова: ринок картоплі, суб'єкти ринку, об'єкти ринку, попит, пропозиція, конкуренція, ринкова інфраструктура, державне регулювання ринку картоплі.

Постановка проблеми. Сучасна перебудова і формування нової економічної ситуації в аграрному секторі України змінили не форми і способи руху продукції, а форми взаємодії суб'єктів господарювання. Картопля як ключовий товар ринку картоплі для аграрного ринку України є стратегічно важливим продуктом. Через симбіоз низької купівельної спроможності населення, та споживчих якостей картоплі дана продукція стала головним продуктом харчування. Ринок картоплі формується в умовах нестабільності аграрного ринку України і має ряд невирішених проблем, серед яких недосконалий механізм ціноутворення, дисфункціональність ринкової інфраструктури, недосконалість механізму регулювання і саморегулювання ринку картоплі. З огляду на це, виникає потреба у вивченні особливостей формування і функціонування ринку картоплі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ефективного формування і функціонування ринку картоплі присвятили свої наукові роботи такі вчені, як А.А. Бондарчук [8], Н.М. Бунак, В.В. Кононунченко, Р.В. Лавров, Л.М. Мех [9], Т.Ю. Приймачук, І.О. Федуняк, Є.І. Ходаківський, Ю.А. Цимбалюк та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, потребують детального вивчення особливості формування і функціонування ринку картоплі в сучасних умовах функціонування.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення особливостей формування і функціонування ринку картоплі в Україні.

Виклад основного матеріалу. Процес формування ринку картоплі безпосередньо пов'язаний з розвитком аграрного ринку України, який за роки

незалежності зазнав величезну кількість реформ, що не завжди мали позитивний результат. Значно знизилась прозорість та передбачуваність ринку картоплі, а міжнародні системи функціонування аграрного ринку виявилися не ефективними [1].

Умовами формування ринку картоплі, без наявності яких можливості його обмежуються, є: наявність економічної свободи і самостійності господарюючих суб'єктів; наявність в економіці різноманітних форм власності; достатня кількість виробників; конкуренція; вільне ціноутворення; доступ до реальної інформації про стан ринку; наявність розвиненої ринкової інфраструктури, тобто комплексу галузей, систем, служб, які забезпечують загальні умови виробництва і життєдіяльності людей [2, с. 117]. Гальчинський А. та Єщенко П. окрім зазначених критеріїв апелюють до наявності системи соціального захисту населення й ринкової культури і психології [3, с. 182-183], які є актуальними й для досліджуваного ринку. Але Одинцов М. наполягає на дотриманні загальних методологічних принципів формування ринку: принцип єдності інтересів суб'єктів економічного процесу; принцип невизначеності, що дозволяє реально уявити ринок картоплі як соціально-економічну систему, яка в певному розумінні самостійно розвивається й удосконалюється; принцип нерозривності єдиного фінансово-економічного простору при здійсненні формування і розвитку економіки [4, с. 63-65]. Систематизований перелік принципів формування ринку картоплі представлено на рис. 1.

Суб'єктами ринку картоплі в глобальному масштабі є виробники, споживачі та держава [5, с. 196]. В особі виробника можуть бути представлені держава, особисті селянські господарства (в розпорядженні яких є присадибні ділянки), міське і сільське населення, сільськогосподарські підприємства будь якої форми власності (фермерські господарства, агрохолдинг та інше), а також суб'єкти зовнішнього ринку, які здатні формувати різні ринкові структури: оптові та роздрібні ринки) [6]. І хоча науковці наголошують на перспективному напрямі налагодження виробництва – необхідності його укрупнення [7, с. 9-12] – для ринку картоплі залишається характерним перевага дрібно-товарного виробництва. Середній розмір насаджень картоплі приватного сектора за дослідженнями Бондарчука А.А. варіює від 0,15 до 0,20 га [8, с. 3-9].

Споживачами картоплі є: 1) населення, яке споживає її у свіжо-

Рис. 1. Принципи формування ринку картоплі *

* Систематизовано автором

му вигляді та як картоплепродукти; 2) підприємства системи заготівлі, зберігання, реалізації (як на території країни так і за її межами), переробки (спиртові та крохмальні заводи, підприємства з виготовлення картоплепродуктів); 3) держава для формування національного продовольчого резерву; 4) посередники, що діють між виробниками та кінцевими споживачами.

Оскільки картопля як товар є неоднорідною за якістю, її використовують відповідно за цільовим призначенням [9]. Враховуючи технологічно-сортіві особливості та виходячи з мети використання картоплі, нами уточнено об'єкти ринку картоплі в частині виокремлення картоплі для виробництва картоплепродуктів (для виробництва сухої, чіпсової картоплі, заморожених напівфабрикатів та хрумкої картоплі, які за останній час мають великий споживчий інтерес). А тому, виходячи з мети використання об'єкти ринку картоплі варто розподілити на картоплю продовольчу (призначену для харчування), насінневу, кормову, картоплю для промислової переробки (для виробництва крохмалю, спирту та інше) та картоплю для виробництва картоплепродуктів.

Головним учасником ринку картоплі більшість вчених вважають споживача [2, с. 122] як «носія потреб», а тому фундаментом споживчого попиту на товари й послуги, що обмежується спадною граничною корисністю, цінністю блага та неціновими чинниками попиту (ефектом заміщення, доходу, очікування та інші) [10]. Тому другим важливим суб'єктом ринкових відносин виступає виробник, завданням якого є формування пропозиції – можливості і спроможності надавати товар на продаж, насамперед орієнтуючись на попит. Звідси слідує, як досить влучно помічають найвідоміші капіталісти К. Маркс та Ф. Енгельс, що «попит і пропозиція обумовлені один одним та мають вплив один на одного, тобто є абсцисою та ординатою економічної кривої» [11, с. 150], а тому розвиток ринку картоплі завжди залежить від співвідношення цих категорій.

Каталізатором механізму функціонування ринку картоплі є конкуренція, яка фактично уособлює саму суть ринку, виконуючи такі функції як регулюючу, алокаційну, інноваційну, адаптивну та контролюючу [12, с. 10], забезпечує ефективну роботу виробників при визначенні кількісно-асортиментного складу картоплі та формування цінової політики. Таким чином конкуренція фактично врегульовує відносини попиту і пропозиції цінами на ринку картоплі.

Формування ефективного ринку картоплі та картоплепродуктів неможливе без підвищення конкурентоспроможності галузі картоплярства в цілому. Для цього необхідно вирішити наступні проблеми: підвищити урожайність товарної картоплі; вдосконалити систему насінництва; запровадити високоефективну технологію вирощування картоплі з використанням сучасної техніки; об'єднати фінансові, наукові, виробничі, матеріальні ресурси України для концентрації картоплярства в найбільш сприятливих природно-кліматичних, ґрунтових та соціально-економічних зонах і переводу його на інтенсивний шлях розвитку із застосуванням останніх досягнень сучасної науки, нової техніки і технологій, а також економічних важелів ринкової економіки.

Крім того, потребує вдосконалення інфраструктура ринку картоплі, а саме організація оптових ринків, матеріально-технічне, наукове та інформаційне забезпечення галузі. Для подолання не-

гативних тенденцій в розвитку ринку картоплі та картоплепродуктів потрібно створити сприятливі умови для реалізації картоплі та продуктів її переробки, формування ринків сільськогосподарської продукції, відповідної ринкової інфраструктури, створення оптових продовольчих ринків, а також формування кооперативів товаровиробників та інших підприємницьких структур усіх форм власності з виробництва, заготівлі, переробки і реалізації картоплі та надання різних послуг.

Головними проблемами ефективного функціонування досліджуваного ринку є: 1) ціноутворення і ринок; 2) зростання виробничих витрат і зниження цінової конкурентоспроможності картоплі, що зумовлює збитковість виробництва; 3) дисфункціональність ринкової інфраструктури; 4) недосконалість ринку, механізму його регулювання і саморегулювання [13, с. 124-125].

В останній час на всій території України розширюється система овочесховищ, яка дозволяє не лише зберігати кількісно-якісний стан вирощеної картоплі, а й забезпечує її відносно рівномірну пропозицію. Але овочесховища не є гарантом 100% реалізації товару до нового врожаю. Тому виробники повинні паралельно з вирішенням питання забезпечення високого майбутнього врожаю (підготовка ґрунту, пошук необхідного насіннєвого матеріалу, техніки, вирішення фінансових питань та інше) займатись питанням реалізації минулорічного врожаю. Особливо гостро дане питання постало з активним входженням імпортованої молоді картоплі на вітчизняний ринок картоплі [14, с. 238].

Вирішити дане питання можливо за рахунок активного налагодження договірних зв'язків, суть яких фактично зводиться до реалізації майбутнього (ще не існуючого) врожаю. З їх допомогою можливо частково врегулювати дисбаланс співвідношення виробництво-споживання на картоплю. Довгострокові партнерські відносини починають формуватися між сільгосптоваровиробниками, великими промисловими підприємствами, переробними підприємствами й торгівельними фірмами [15]. Укладаючи договір про наміри виробник не застрахований від його розірвання в односторонньому порядку.

Для ринку картоплі характерним є локальний характер виробництва, а тому виникає необхідність міжрегіональних поставчань надлишків виробництва. Цьому сприяє відносно високий рівень транспортабельності. Ключову роль у функціонуванні ринку картоплі відіграє розвиток регіональної високопродуктивної інфраструктури [16, с. 24], яка представляє собою комплекс, завданням якого є обслуговування процесу товарообміну на засадах прозорості, надійності, стабільності, цивілізованості, ефективності та продуктивності. Таким чином при високому рівні організації інфраструктури ринку картоплі, товаровиробник позбавлений необхідності пошуку каналів збуту, делегуючи повноваження посередникам.

Інфраструктура ринку картоплі, базуючись на інформаційному забезпеченні, здійснює оптову й роздрібну торгівлю. Горлачук М.А. вважає за необхідне розмежування ринку на п'ять форм, а саме великогуртовий, середньогуртовий, дрібногуртовий, роздрібно-гуртовий і роздрібний [17, с. 326]. Так роздрібно-торгівля для даного сегменту економіки є наймасштабнішою через специфіку товару і представлена регіональними овочевими ринками, споживчими коопераціями, мережевими магазинами, торгівлею з лотків або палаток.

Оптово-роздрібна торгівля картоплею здійснюється через товарні біржі, аукціони, агроторгові дома, ярмарки, виставки-продажі, споживчі кооперативні, оптові ринки овочевої продукції, а також за прямими зв'язками виробників на переробку (на спиртові та крохмальні заводи, картопле продукти та інше).

Окремим сегментом ринку картоплі є насінневий підкомплекс. Через його недостатній рівень розвитку неможливий повноцінний розвиток ринку картоплі в цілому, а тому виробники змушені вирощувати імпортований насінневий матеріал, який має низький рівень адаптації та не відповідає смаковим вимогам споживачів [18].

Погойдуємося з Корецькою С.О., що функціонування ринку картоплі залежить від забезпечення адміністративної незалежності виробника, фінансово-кредитної й банківської систем та лібералізація системи ціноутворення [19].

Регулювання ринку картоплі здійснюється у двох можливих варіаціях: 1) за правилами ринкового механізму, в основу якого покладено дію таких категорій як попит, пропозиція, ціна, конкуренція, прибуток, собівартість, рентабельність та інше; 2) за прямою або опосередкованою участю держави, які поділяються на 4 групи: адміністративні, законодавчі, економічні, інформаційно-орієнтовані. Для ефективного функціонування ринку картоплі, необхідною умовою є оптимальне їх поєднання.

Ринок картоплі є важливою складовою економіки України, а тому йому притаманні загальні методи ринкового та державного регулювання. За способом функціонування виокремлюють методи прямого та опосередкованого впливу держави на ринок [9]. До першого Мех Л.М. відносить регулювання через законодавчі приписи, що пригнічують самостійність вибору учасників ринку картоплі, зазначаючи їх високу продуктивність не зважаючи на пряму загрозу вільному ринковому механізму. Тобто за допомогою здебільшого економічних регуляторів впливати на формування попиту, пропозиції та цінової політики на ринку картоплі. Опосередкованими вважають методи, які спонукають суб'єктів ринкових відносин діяти в рамках певної економічної політики, не впливаючи безпосередньо на даний вибір і тим самим не нівелюючи природній ринковий устрій.

Методи прямого впливу держави на ринок картоплі поділяють на економічні, інституційні та адміністративні методи, які мають стимулюючий або обмежуючий ефекти. Серед адміністративних методів державного регулювання ринку картоплі варто виокремити антимонопольне регулювання

цін; встановлення граничного рівня рентабельності та торговельну націнку; декларування цін; встановлення верхнього та нижнього рівнів цін; введення нормативних коефіцієнтів співвідношення між вартістю виготовленої із сировини готової продукції; створення відділу маркетингу, товарно-виробничих ринків. Інституційними методами регулювання ринку картоплі є стандартизація та сертифікація продукції; створення асоціації картоплярів, кооперативів та відповідних агропромислових груп.

Таким чином формування і функціонування ринку картоплі ґрунтується на тісній взаємодії, взаємозв'язку та взаємозалежності його складових, до яких відносять суб'єкти, об'єкти та інфраструктуру ринку. Координаторами даного процесу виступають ключові ринкові та державні регулятори: ціновий механізм, конкуренція та інтеграційні процеси.

Висновки і пропозиції. Отже, ринок картоплі є важливим сегментом продовольчого ринку України, на якому під впливом попиту і пропозиції формується ціна на такий важливий стратегічний продукт харчування, як картопля. На ринку картоплі виокремлюють такі специфічні об'єкти як: продовольча, насіннева, кормова, картопля для промислової переробки та для виробництва картопле продуктів. Для нормального формування та функціонування даного ринку необхідно забезпечити комплексну дію таких принципів: єдності інтересів суб'єктів економічного процесу; невідчуженості; нерозривності єдиного фінансово-економічного простору при здійсненні формування і розвитку економіки. Особливість картоплі як ринкового товару вплинула на зміцнення ролі приватного сектора на даному ринку, що спровокувала недостатність інноваційного розвитку, низький рівень інвестиційної привабливості, сортову деградацію та байдужість державного апарату. Виявлено взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємодія суб'єктів, об'єктів та інфраструктури ринку картоплі формують механізм його функціонування, який базується на таких складових елементах, як попит, пропозиція, ціна, конкуренція, а їх стан характеризують кон'юнктуру ринку. Регулювання ринку картоплі здійснюється за правилами ринкового механізму та за прямою або опосередкованою участю держави. Для ефективного функціонування ринку картоплі потрібно покращити кон'юнктуру ринку, удосконалити діючу систему ціноутворення, покращити інфраструктуру ринку, потрібно стимулювати розвиток насінництва в картоплярстві, а також будівництва картоплексових та ін.

Список літератури:

1. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції : монографія / Б.К. Супіханов – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. – 538 с.
2. Політична економія: Навч. посіб. / Г.А. Оганян, В.О. Паламарчук, А.П. Румянцев та ін.; За заг. ред. Г.А. Оганяна. – К. : МАУП, 2003. – 520 с.: іл. – Бібліогр.: с. 515-517.
3. Гальчинський А., Єщенко П. Економічна теорія : підручник. – К. : Вища школа, 2007. – С. 182-183.
4. Одінцов М. Формування і розвиток ринку продуктів тваринництва. / М. Одінцов. – Черкаси : Брама-Україна, 2009. – 296 с.
5. Сич З.Д. Перспективи розвитку овочівництва з точки зору можливостей поєднання технології вирощування і маркетингу // Матеріали семінару «Маркетинг – ключ до розвитку овочівництва». – К. : НАУ, 2005. – С. 8-9.
6. Щетинін А.І. Політична економія : підручник / А.І. Щетинін – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 480 с.
7. Саблук П.Т. Основні напрямки розвитку високоефективного агропромислового виробництва в Україні // Економіка АПК, 2002. – № 7. – С. 9-12.
8. Бондарчук А.А. Наукове забезпечення виробництва картоплі в Україні / А.А. Бондарчук // Картоплярство : міжвід. темат. наук. зб. – К. : Аграрна наука, 2004. – Вип. 33. – С. 3-9.
9. Мех Лариса Михайлівна. Економічний механізм формування і функціонування ринку картоплі : дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. ек-х н-к за спец. : 08.07.02 Харків. – 2004 – 199 с.

10. Економічна теорія: Політекономія : підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2008. – 719 с.
11. Маркс К., Энгельс Ф. Анти-Дюринг. Политэкономия / Полн. собр. соч. – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры. – издание второе, 1961. – Т. 20. – 827 с.
12. Ринок продовольства України в аспектах СОТ [Текст] : [Моногр.] / М.І. Долішній, В.І. Топіха, В.В. Булюк, В.А. Романова – Миколаїв : [б. и.], 2006. – 220 с.
13. Шпикуляк О.Г. Проблеми розвитку та регулювання аграрного ринку. / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК, 2009. – № 7. – С. 120-127.
14. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практичний посібник / за ред. П.Т. Саблука. – К. : ІАЕ, 2000. – 556 с.
15. Одінцов М. Формування і розвиток ринку продуктів тваринництва / М. Одінцов. – Черкаси : Брама-Україна, 2009. – 296 с.
16. Дудар Т.Г., Дудар В.Т. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи : монографія. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – 246 с.
17. Горлачук М.А., Горлачук О.А. Методологічний інструментарій оцінки функціонування аграрного ринку / М.А. Горлачук, О.А. Горлачук // Інноваційна економіка. – № 2. – 2013. – С. 325-330.
18. Осипчук А.А. Селекція картоплі в Україні з урахуванням зон вирощування / А.А. Осипчук // Картоплярство : міжвід. темат. наук. зб. – К. : Аграрна наука, 2009 – Вип. 38. – С. 30.
19. Корецька С.О. Особливості дії ринкового механізму в сучасних моделях економіки / Корецька С.О. // Ефективна економіка. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=977>.

Майн В. В.

Херсонский государственный аграрный университет

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА КАРТОФЕЛЯ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье рассматриваются особенности формирования и функционирования рынка картофеля в Украине. Автором систематизированы принципы формирования рынка картофеля, определенно главные проблемы функционирования исследуемого рынка.

Ключевые слова: рынок картофеля, субъекты рынка, объекты рынка, спрос, предложение, конкуренция, рыночная инфраструктура, государственная регуляция рынка картофеля.

Main V. V.

Kherson State Agrarian University

FEATURES OF FORMING AND FUNCTIONING OF MARKET OF POTATO ARE IN UKRAINE

Summary

In the article the features of forming and functioning of market of potato are examined in Ukraine. An author is systematize principles of forming of market of potato, certainly main problems of functioning of the probed market.

Key words: market of potato, subjects of market, objects of market, demand, suggestion, competition, market infrastructure, government control of market of potato.